

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA

DEJAVNIK NAVEZANOSTI PRI RAZVOJU
NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE – NJEN
POMEN IN ODPRTA VPRAŠANJA

ANJA UMIČEVIĆ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

**Dejavnik navezanosti pri razvoju narcistične osebnostne motnje
– njen pomen in odprta vprašanja**

(The role of attachment in the development of the narcissistic personality
disorder – it's meaning and open issues)

Ime in priimek: Anja Umičević

Študijski program: Biopsihologija

Mentor: doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

Somentor: asist. dr. Simona Gomboc

Koper, avgust 2017

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Anja UMIČEVIĆ

Naslov zaključne naloge: Dejavnik navezanosti pri razvoju narcistične osebnostne motnje – njen pomen in odprta vprašanja

Kraj: Koper

Leto: 2017

Število listov: 35

Število referenc: 50

Mentor: doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

Somentor: asist. dr. Simona Gomboc

Ključne besede: teorija navezanosti, zgodnje otroške izkušnje, narcistična osebnostna motnja, narcisizem

Izvleček: Zgodnje izkušnje iz otroštva pomembno vplivajo na razvoj navezanosti, ki je osnova od katere je odvisno ali bo posameznik znal skozi življenje tvoriti zdrave čustvene vezi z okolico in se razviti v zdravo, odraslo psihološko osebnost. V prvem letu otrokove starosti se razvija močna čustvena povezava z objektom navezanosti, s katerim otroci izoblikujejo trajen čustveni odnos, ki ga ponotranjijo in na podlagi tega razvijejo svoje notranje delovne modele. Že sam John Bowlby je verjel, da lahko z delovnimi modeli navezanosti pojasnimo pojavljanje motenj osebnosti. Pojav motenega delovanja osebnosti in razvoja psihopatologije sovпада s pojavom ne-varnih stilov navezanosti v otroštvu in odraslosti. V zaključni nalogi smo se osredotočili na povezavo med stili navezanosti in narcistično osebnostno motnjo. V ta namen smo najprej predstavili osnovne koncepte obeh konstruktov, glavni del naloge pa obsegajo dosednji raziskovalni izsledki omenjene povezave. Raziskovanje patološkega narcisizma še dandanes predstavlja velik izziv zaradi svoje zahtevnosti pri prepoznavanju oblik ki jih zavzema. Pri pregledu raziskav smo opazili konsistentno povezavo ranljive oblike narcisizma z ne-varno navezanostjo, medtem ko so povezave grandiozne oblike s konstruktom navezanosti bile manj konsistentne in prepričljive. Cilj naloge je predstaviti ugotovitve, ki kažejo na povezanost razvoja narcisizma in dejavnika navezanosti, da bi lahko na podlagi tega pregleda omogočili bolj usmerjeno nadaljnje raziskovanje.

Key words documentation

Name and SURNAME: Anja UMIČEVIĆ

Title of the final project paper: The role of attachment in the development of narcissistic personality disorder – it's meaning and open issues

Place: Koper

Year: 2017

Number of pages: 35

Number of references: 50

Mentor: Assist. Prof. Kristijan Musek Lešnik, PhD

Co-Mentor: Assist. Simona Gomboc, PhD

Keywords: theory of attachment, early childhood experiences, narcissistic personality disorder, narcissism

Abstract: Early childhood experiences have a significant effect on the development of attachment, on which it depends, whether an individual will be able to build healthy, reciprocal, emotional bonds with other people. Developing and internalizing the healthy, strong, emotional bond with the object of attachment underlies the child's capacity to develop positive internal working models of self and others. It is believed that the phenomenon of psychopathology can be explained through attachment theory and development of insecure attachment patterns in childhood and adulthood. Main focus of our final assignment was to study the role of attachment in the development of narcissistic personality disorder and for that purpose, we firstly presented basic concepts of both psychological constructs. In the main, crucial part of our final assignment we presented all research results of before-mentioned psychological constructs. Reviewing the researches, we noticed consistent connection of vulnerable pathological narcissism with insecure attachment, while grandiose pathological narcissism hasn't shown any consistent connection to a construct of attachment. Our main purpose was to present all results of current researches which focused on the role of attachment in the development of narcissistic personality disorder in order to enable more focused further research.

ZAHVALA

Najprej bi se rada zahvalila mentorju, *doc. dr. Kristijanu Musek Lešnik-u*, za strokovno pomoč pri zaključni nalogi.

Za vso potrpljenje, odzivnost, usmerjanje, koristne nasvete in celotno pomoč pri izpeljavi zaključne naloge od prvotne ideje pa vse do samega konca, se iskreno zahvaljujem dr. *Simoni Gomboc*. Brez Vas ne bi zmogla tega izpeljati.

Zahvaljujem se svoji *mami Zorici*, za vso brezpogojno ljubezen in podporo. Hvala ti, ker vedno verjameš vame in ker si za vse nas neusahljiv vir moči in življenjskega zagona.

Hvala tudi mojemu *očetu Jovotu*, za vso ljubezen, podporo in spodbudo v vseh letih študija.

Navsezadnje se zahvaljujem tudi mojemu *bratu Žan Luku*, za vse pristne otroške spodbudne nasvete pri pisanju naloge in brezpogojno bratovsko ljubezen.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	1
2	TEORIJA NAVEZANOSTI.....	2
2.1	Stili navezanosti v otroštvu in odraslosti	3
2.1.1	Intervju navezanosti v odraslosti	3
2.1.2	Samoocenjevalni vprašalniki.....	3
2.1.3	Dvodimenzionalni model navezanosti v odraslosti	4
2.1.4	Varna navezanost.....	4
2.1.5	Preokupirana navezanost.....	4
2.1.6	Plašljivo izogibajoča navezanost	5
2.1.7	Odklonilno izogibajoča navezanost	5
3	NARCISIZEM IN NARCISTIČNA OSEBNOSTNA MOTNJA	5
3.1	Psihoanalitične teorije o nastanku narcisizma.....	6
3.2	Klinična slika in kriteriji	7
3.3	Klinični in socialno-osebnostni pristop.....	8
3.4	Grandiozni in ranljivi narcisizem	9
4	DEJAVNIK NAVEZANOSTI V RAZVOJU PSIHOLOGIJE	9
4.1	Empirični dokazi dejavnika navezanosti v prilagojenosti na okolje	11
4.2	Psihoanalitični model osebnosti, konstrukt navezanosti in razumevanje razvoja psihopatologije.....	12
5	DEJAVNIK NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE	13
5.1	Odnos med otrokom in objektom navezanosti	14
6	EMPIRIČNI IZSLEDKI DEJAVNIKOV NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE V ODRASLOSTI	15
6.1	Grandiozen in ranljivi narcisizem – ne-kliničen vzorec	15
6.2	Patološki narcisizem in zgodnje izkušnje iz otroštva	17
6.3	Grandiozen in ranljivi narcisizem – kliničen vzorec	17
6.3.1	Fossati in sodelavci – sočasna uporaba kliničnega in ne-kliničnega vzorca	18
6.3.2	Kealy in sodelavci – uporaba izključno kliničnega vzorca.....	19

7	NERAZISKANI VIDIKI DEJAVNIKA NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE IN POMANJKLJIVOSTI DOSEDANJIH RAZISKAV	20
8	SKLEPI.....	22
9	LITERATURA IN VIRI.....	24

SEZNAM KRATIC

NOM – narcistična osebnostna motnja

1 UVOD

Osnovni koncepti teorije navezanosti nam omogočajo boljše razumevanje posameznikovega razvoja v smeri odrasle, psihološko zdrave, integrirane identitete ali morebitnih osebnostnih motenj. V zaključnem delu smo uporabili osnovne koncepte teorije navezanosti in iskali povezavo omenjenih s pojavom narcistične osebnostne motnje. Tematika narcisizma je v zadnjih letih z vzponom kulture selfa postala precej aktualna, saj je v modernem svetu potrošništva in vedno večjih, lažno ustvarjenih potreb namreč prisoten velik porast tipičnih narcističnih vrednot, kot so denar, moč, ugled, lepota in mladost (Lasch, 2012; Matjan Štuhec, 2009; Otway in Vignoles, 2006).

Cilj pričujoče zaključne naloge je bil preučiti povezavo med stili navezanosti in narcistično osebnostno motnjo. Za narcistično motene posameznike so značilna pretirana nerealna občutja superiornosti, močna potreba po občudovanju, zunanji potrditvi, pomanjkanje empatije, izkoriščanje ostalih za doseg lastnih ciljev in pretirana zavist. Kljub svoji motenosti pa nekateri narcistično moteni posamezniki še vedno dobro funkcionirajo v socialnih okoljih (Bele, 2014; Bennett, 2006; Ilin, 1995; Miller in Campbell, 2008; Pincus in Lukowitsky, 2010).

Po Freud-ovi vpeljavi pojma narcisizma so se mnogi avtorji (Melanie Klein, Margaret Mahler, Heinz Kohut, Otto Kernberg) ukvarjali s teoretiziranjem o nastanku in samemu izvoru omenjenega konstrukta, vsem pa je bilo skupno to, da so izvor narcisizma pojasnjevali s primarnimi izkušnjami iz odnosa otrok-starš, preko katerega se oblikuje tudi navezanost (Bennett, 2006; Cater, Vonk in Zeigler-Hill, 2011; Ilin, 1995; Loewenstein, 1977; Meyer in Pilkonis, 2011; Smolewska in Dion, 2005).

Za namene zaključne naloge smo predstavili ugotovitve, ki kažejo na povezanost razvoja narcisizma in dejavnika navezanosti, da bi pripomogli k boljšemu razumevanju pomena zgodnjih otroških izkušenj. Najprej smo se osredotočili na koncepte teorije navezanosti in omenjene osebnostne motnje, glavni del naloge pa so predstavljali empirični izsledki dosedaj narejenih raziskav povezave omenjenih psiholoških konstruktov.

V pričujoči zaključni nalogi smo želeli:

- Prikazati, kako zgodnje izkušnje iz otroštva vplivajo na razvoj posameznikove osebnosti.
- Obrazložiti vlogo navezanosti v razumevanju narcistične osebnostne motnje.
- Pojasniti pojav točno določenih stilov navezanosti ob pojavu patološkega narcisizma.
- Predstaviti izsledke vseh dosedaj narejenih raziskav, da bi na podlagi teh omogočili bolj usmerjeno nadaljnje raziskovanje.
- Opozoriti, na morebitno problematiko raziskovanja omenjenih psiholoških pojavov.

2 TEORIJA NAVEZANOSTI

Pionir teorije o navezanosti in prvih raziskav pričujočega pojava je psihiater in psihoanalitik John Bowlby, ki je s svojo sodelavko, psihologinjo Mary Ainsworth pripomogel k razumevanju ključne vloge otrokove vezi s primarnim skrbnikom v razvoju v odraslo, duševno zdravo, integrirano osebnost (Blatt in Levy, 2003; Bretherthon, 1992; Cugmas, 2001; Žvelc in Žvelc, 2006).

Koncepte za utemeljitev teorije je Bowlby črpal iz etiologije, razvojne psihologije, kibernetike in psihoanalize, oblikoval prva načela teorije (Bretherthon, 1992), ter tako postavil temelje za nadaljnje raziskovanje pojava navezanosti za mnoge avtorje, pri katerih je bilo prisotno zanimanje za raziskovanje vezi med materjo in otrokom, med drugim tudi za Mary Salter Ainsworth, ki je s svojimi teoretičnimi in metodološkimi prispevki dopolnila Bowlbyjeve ideje (Ainsworth in Bell, 1970; Cugmas, 2001; Lyddon in Sherry, 2001).

Otroci so skozi evolucijo razvili vzorec vedenj in značilnosti, s katerimi pritegnejo pozornost skrbnika in ohranijo njegovo bližino, s čimer povečajo svoje možnosti za preživetje, saj je njihovo preživetje v prvih letih obstoja še posebej odvisno od skrbi in zaščite odraslih. Bowlby je v začetku razvoja teorije navezanosti bil mnenja, da je glavni skrbnik, ki zagotavlja otroku varnost mama, vendar to ni nujno, saj danes vemo, da se lahko navezanost formira v odnosu s katerokoli osebo s katero je otrok pogosto in intenzivno v stiku (Bretherthon, 1992; Cugmas, 2001; Hazan in Shaver, 1994; Zupančič, 2004).

Tako se v prvem letu otrokove starosti razvija močna čustvena povezava z objektom navezanosti na podlagi recipročne odzivnosti slednjega. Čustveno povezavo med otrokom in objektom navezanosti omogočajo dojenčkove izkušnje v interakciji z objektom navezanosti in njegove razvijajoče se kognitivne in čustvene sposobnosti (Zupančič, 2004).

Na podlagi izkušenj navezanosti otroci izoblikujejo trajen čustveni odnos z objektom navezanosti, ki mu v razvoju potem predstavlja varno bazo, ne glede na dejansko prisotnost. Otroci čustveni odnos z objektom navezanosti ponotranjijo in na podlagi tega razvijejo notranji delovni model, ki je skupek pričakovanj o dostopnosti objektov navezanosti, o verjetnosti pridobivanja pomoči in podpore iz njihove strani in o svojem odnosu z njimi. Mentalne reprezentacije odnosa navezanosti igrajo ključno vlogo tudi kasneje v otrokovem razvoju in sicer pri oblikovanju tesnih odnosov z drugimi ljudmi (Bretherthon, 1992).

2.1 Stili navezanosti v otroštvu in odraslosti

Bowlbyjevo delo je dopolnila Mary Salter Ainsworth z oblikovanjem metodologije merjenja kakovosti otrokove navezanosti na mater z laboratorijskim eksperimentom *tuja situacija*. Mati in otrok sta najprej bila postavljena skupaj v igralnico. Raziskovalci so nato skozi serijo osmih epizod eksperimenta preučevali otrokovo vedenje ob separaciji in ponovnim združenjem z objektom navezanosti (materjo) (Ainsworth in Bell, 1970).

Ainsworthova je z eksperimentom dodatno razvila teorijo navezanosti in podkrepila koncept objekta varne navezanosti kot osnove za otrokovo raziskovanje sveta. Na podlagi svojega raziskovalnega prispevka je izoblikovala tri stile navezanosti; varno, izogibajočo, ambivalentno (upirajočo) (Bennett, 2006; Cugmas, 2001). Kasneje pa sta Main in Solomon (1990, po Marjanovič Umek in Zupančič, 2004) dodala še dezorganizirano/dezorientirano navezanost.

Stil navezanosti so rezultat izoblikovanih notranjih delovnih modelov (Tomec, 2001) in predstavljajo skupek pričakovanj, potreb, emocij in socialnega vedenja, ki se izoblikujejo skozi odnos otroka z referenčno osebo (Fraley in Shaver, 2000). Delovni modeli posameznika delujejo avtomatično in procesirajo posameznikove informacije o dogodkih in čustvih, povezanih z temi dogodki. Posledično je posameznik zmožen predvidevati nadaljnji potek dogodkov in jih razumeti, ter na podlagi dogajanja prilagoditi svoje vedenje (Tomec, 2001).

2.1.1 Intervju navezanosti v odraslosti

Navezanost ni omejena samo na obdobje otroštva ampak je vseživljenjski proces (Hazan in Shaver, 1994; Mikulincer in Shaver, 2007; Žvelc in Žvelc, 2006). V raziskovanju navezanosti v odraslosti sta se uveljavila dva pristopa. Prvi je poglobljen intervju odrasle navezanosti (ang. Adult attachment interview), preko katerega kategoriziramo odrasle v skupino avtonomno navezanih, pod katero spada varna navezanost in skupino ne-avtonomno navezanih, ki jo sestavljajo odklonilen, preokupiran in nerazrešen stil navezanosti. Ugotavljanje stilov navezanosti poteka preko kvalitativne analize poglobljenega intervjuja, v katerem posamezniki opisujejo svoje splošne navezovalne izkušnje s starši, splošen pogled na njihov odnos. Zanima jih tudi kolikšen pomen pripisujejo odrasli pridobljenim navezovalnim izkušnjam (Main, 1996; Mikulincer in Shaver, 2007; Žvelc in Žvelc, 2006).

2.1.2 Samoocenjevalni vprašalniki

Drug pristop Hazan in Shaverja preučuje navezanost preko samoocenjevalnih vprašalnikov. Temeljne komponente navezanosti preneseta tudi na področje partnerske zveze odraslih, saj ugotovita da naj bi bila romantična vez med dvema odraslima podobna

vezi med otrokom med skrbnikom. Vprašalnik vsebuje opise treh stilov navezanosti v odraslosti: varne, anksiozno-ambivalentne in izogibajoče (Hazan in Shaver, 1987). Kasneje avtorja Bartholomew in Horowitz na podlagi delovanja notranjih delovnih modelov sebe in ostalih razvijeta nov model navezanosti, na osnovi katerega opišeta štiri stile navezanosti v odraslosti: varno navezan, plašljivo-izogibajoč, preokupiran in odklonilno-izogibajoč. (Bartholomew in Horowitz, 1991; Žvelc in Žvelc, 2006).

2.1.3 Dvodimenzionalni model navezanosti v odraslosti

Bartholomew in Horowitz (1991) sta v svojem modelu navezanosti, izhajala z izsledkov Hazana in Shaverjeve in oblikovala dvo-dimenzionalni model navezanosti, ki ga sestavljata dve temeljni dimenziji, model sebe in model drugih. Ti dve dimenziji se lahko izrazita pozitivno (nizko) ali negativno (visoko), na podlagi izraženih dimenzij delovnih modelov potem prepoznavamo različne stile navezanosti. Model sebe, ki ga lahko drugače imenujemo tudi dimenzija odvisnosti, izraža posameznikovo dojetje samega sebe (sem/nisem vreden ljubezni in podpore), model drugih oz. dimenzija izogibanja pa simbolizira posameznikovo dojetje ostalih ljudi (so vredni zaupanja in dostopni/so nezanesljivi in zavračajoči).

2.1.4 Varna navezanost

Varno navezani posamezniki se brez težav čustveno zblížajo z drugimi ljudmi in se ob njih počutijo prijetno in varno. Zavedajo se, da so ostali zanesljivi posamezniki in so z njimi povezani, obenem pa ohranjajo v odnosu svojo individualnost. Ne skrbi jih, da bi jih drugi zapustili, ne sprejemali ali pa se jim preveč približali in imajo razvito pozitivno in uravnoteženo predstavo o sebi (Mikulincer in Shaver, 2007; Žvelc in Žvelc, 2006). V partnerskih odnosih so spoštljivi, sposobni intime in bližine ter zaupanja in partnerske konflikte rešujejo konstruktivno (Bartholomew in Horowitz, 1991).

Izoblikovan imajo fleksibilen model navezanosti, ki jim mogoča večjo prilagodljivost modela na sprejemanje informacij, tudi tistih, ki niso v skladu z vzpostavljenim modelom. Nefleksibilen, zaprt model predstav o sebi in drugih srečamo pri ljudeh z ne-varnimi tipi navezanosti, kar vodi v selektivno sprejemanje informacij iz okolja. Informacije, ki ne ustrezajo vzpostavljenim modelom okolja takšne osebe ignorirajo (Bartholomew in Horowitz, 1991; Žvelc in Žvelc, 2006).

2.1.5 Preokupirana navezanost

Pri preokupirani navezanosti je delovni model sebe razvit negativno, delovni model ostalih pa pozitivno, posledično takšne osebe sebe vrednotijo nizko in druge pozitivno. V odnosih z ostalimi težijo k stikom in popolnemu čustvenem zblížanju z ljudmi, ampak hkrati ugotavljajo, da ostali nimajo iste želje. V partnerskih odnosih so zaskrbljeni in dvomljivi in

stremijo k popolnemu zlitju z drugo osebo in svoje partnerje velikokrat na ta način preplašijo (Bartholomew in Horowitz, 1991; Žvelc in Žvelc, 2006). Če ne dobijo dovolj podpore s strani partnerja, kadar jo iščejo, pogosto reagirajo z jezo, ki potem v njih izzove strah pred izgubo ali odtujitvijo osebe, na katero so navezani, zato velikokrat potem svoje občutke jeze potlačujejo in slednjo izražajo posredno (Rholes idr., 1999, po Žvelc in Žvelc, 2006).

2.1.6 Plašljivo izogibajoča navezanost

Plašljivo navezani posamezniki sebe doživljajo kot nevredne ljubezni in ostale kot zavračajoče in nevredne zaupanja, kar rezultira v njihovi nezaupljivosti do ostalih, čeprav si z njimi želijo formirati tesne odnose in se nanje zanesti. Z izogibanjem se varujejo pred morebitno zavrnitvijo drugih, njihovo samozaupanje je nizko in so zelo ranljivi. So zelo čustveno odvisni in ljubosumni ter pogosto menijo, da dajejo v odnosu več kot ostali (Bartholomew in Horowitz, 1991; Žvelc in Žvelc, 2006). V partnerska razmerja stopajo zelo previdno in težko ter prevzemajo v njih pasivno vlogo, saj so zelo odvisni in bolj vpleteni v odnos (Bartholomew, 2000, po Žvelc in Žvelc, 2006).

2.1.7 Odklonilno izogibajoča navezanost

Odklonilno navezani posamezniki so radi neodvisni in samozadostni in se dobro počutijo brez tesnih odnosov z drugimi. Delovni model sebe imajo razvit pozitivno, zato sami sebe vrednotijo zelo pozitivno in poudarjajo pomembnost svobode, neodvisnosti in dosežkov. Delovni model ostalih je razvit negativno, zato takšni posamezniki zmanjšujejo pomembnost odnosov in se pogosto tem tudi izogibajo (Bartholomew in Horowitz, 1991; Žvelc in Žvelc, 2006). V partnerskih razmerjih z odklonilno navezanimi primanjkuje intimnosti, bližine in čustvene izraznosti, saj težijo k temu da so v odnos čim manj vpleteni (Bartholomew, 2000, po Žvelc in Žvelc, 2006).

3 NARCISIZEM IN NARCISTIČNA OSEBNOSTNA MOTNJA

Narcisizem je osebnostna poteza, ki se kaže pri posamezniku kot ljubezen do sebe, samospoštovanje in samozavest. V pravi meri izraženosti je indikator duševnega zdravja, saj je zdrav narcisizem produkt dobre starševske vzgoje. Poleg dobre samozavesti se kaže pri zdravem narcisizmu tudi socialna skrb, medosebna empatičnost in interes za ideje in občutke drugih (Millon in Grossman, 2005, po Bele, 2014; Pincus in Lukowitsky, 2010).

Praper (1994, str. 81) pravi, da bi: »... morali jasneje ločevati med (zdravim) narcisizmom, kot ljubeznijo do sebe, ki se kaže v dobrem samovrednotenju in samospoštovanju in narcističnimi motnjami, kjer človek s samoidealizacijo in grandioznimi fantazijami o sebi prekriva prizadet občutek lastne vrednosti ter je zato še posebej ranljiv in ogrožen, saj se

lahko kohezivnost sebstva (angl. Self-cohesiveness) v takšni situaciji zelo hitro fragmentira «.

Po Freudovi vpeljavi koncepta narcisizma v psihologijo, se je pričelo raziskovanje te tematike in vse do danes poznamo mnogo avtorjev, ki so se psihoanalitično ukvarjali s tem fenomenom in postavili temelje teorij izvorov in nastanka narcisizma. Med pionirje tega področja štejemo poleg Freuda še Melanie Klein, Margaret S. Mahler, Heinza Kohuta in Otta Kernberga (Bennett, 2006; Cater, Vonk in Zeigler-Hill, 2011; Ilin, 1995; Loewenstein, 1977; Meyer in Pilkonis, 2011; Smolewska in Dion, 2005).

3.1 Psihoanalitične teorije o nastanku narcisizma

Kohut (1990, po Štuhec Matjan, 2009; Bennett, 2006) opisuje narcistično motnjo kot posledico motnje v zadovoljitvi potreb po zrcaljenju in idealizaciji in pojav narcisizma tesno povezuje z razvojem selfa. Kernberg (1975, po Štuhec Matjan, 2009; Bennett, 2006) označuje motnjo kot konflikt, ki ga označuje uporaba grandioznih obrambnih mehanizmov, ki se sprožijo ob občutenjih agresije, zavisti in odvisnosti od ostalih.

Melanie Klein razlaga narcisizem skozi teorijo objektnih odnosov. Odkrila je, da zgodnji občutki neobvladljivega besa otroku onemogočajo, da bi združil dobre in slabe starševske podobe. Zaradi lastnega besa si ustvari agresivno podobo slabih staršev in v strahu pred to podobo idealizira dobre starše, ki mu bodo priskočili na pomoč. Vse ponotranjene podobe drugih, ki se v zgodnji mladosti shranijo v nezavednem, postanejo tudi podobe sebe. Podobe sebe in objektov zunaj sebe pa se kasneje povežejo in oblikujejo nekakšno obrambo zoper slabe predstave sebe obenem pa se formirajo objektne predstave in predstavljajo strogi, kaznovalni nadjaz. Otrok, ki se zaradi lastnih agresivnih občutkov, počuti tako ogroženega skuša to doživljanje besa in zavisti nadomestiti s fantazijami o bogastvu, lepoti in vsemogočnosti. Kleinova trdi, da omenjene fantazije skupaj z ponotranjenimi podobami dobrih staršev tvorijo središče grandioznega pojmovanja sebe (Lasch, 2012).

Margaret Mahler razlikuje tri faze razvoja psihičnega aparata pred tretjim letom starosti, ko postane otrok sposoben prepoznavanja, da je samostojno bitje, ločeno od matere. Mahlerjeva skozi faze fiziološkega avtizma, prakticiranja in približevanja pojasni razvoj narcistične patologije in pojasnjuje pomen odnosa med objektom in subjektom, preko katerega se ustvarja mreža objektnih odnosov, ki za otroka predstavljajo notranjo reprezentacijo zunanjega sveta. Nemoten razvoj omogoča formacijo zdravega, koherentnega selfa z realno percepcijo, ustrezno toleranco za doživljanje frustracij, dobrim čustvenim reguliranjem in z jasnimi mejami ega (Ilin, 1995).

Aktualna je tudi Mastersonova teorija o razvoju lažnega selfa, ki se naslanja na razvojno teorijo Mahlerjeve. Otrok naj bi razvil lažni self zgolj zato, da bi se izognil separacijski anksioznosti in občutkom, ki jih doživlja ob zapuščenosti. Lažni self naj bi bil posledica motenj v procesu zrcaljenja med materjo in otrokom in motenj v materini podpori malčku, pri procesu separacije in individualizacije, kar se povezuje tudi s teorijo navezanosti (Masterson, 1985, po Matjan Štuhec, 2009).

3.2 Klinična slika in kriteriji

Narcistična osebnostna motnja (v nadaljevanju NOM) je ena izmed štirih osebnostnih motenj, skupine B, ki se pojavlja v priročniku DSM-5 skupaj z antisocialno, mejno in histrionično osebnostno motnjo za katere so značilne lastnosti ekstremnega čutenja, teatralnosti in nepredvidljivosti (Miller in Campbell, 2008; Pincus in Lukowitsky, 2010).

Za osebe, ki trpijo za NOM so značilna pretirana nerealna občutja superiornosti, močna potreba po občudovanju, zunanji potrditvi, pomanjkanje empatije, izkoriščanje ostalih, negotovost in pretirana zavist. Njihova samozavest je zelo ranljiva in občutljiva za kritiko, preveva jih močna želja po temu, da so v središču pozornosti (Bele, 2014; Bennett, 2006; Ilin, 1995; Miller in Campbell, 2008; Millon, Millon, Meagher, Grossman in Ramnath, 2012).

V vsakodnevem življenju se takšni posamezniki dobro znajdejo in druge ljudi nemalokrat očarajo, a jih hkrati vedno znova razvrednotijo in tako v veliki meri osiromašijo svoje osebno življenje. Posledično se počutijo vedno bolj prazni (Ilin, 1995; Lasch, 2012). Motnje pri patološkem narcisizmu so predvsem motnje iz področja lastne vrednosti, identitete in objektivnih odnosov (Kernberg, 1975, po Matjan Štuhec, 2009).

Navzven delujejo samozavestno in samozadostno, v notranjosti pa so narcistični posamezniki negotovi, nezaupljivi in ranljivi. Zelo so odvisni od zunanje potrditve posameznikov, ki znajo uspešno zadovoljiti njihove narcistične potrebe. Z grandioznostjo se varujejo pred občutki osamljenosti, manjvrednosti in hkrati vzdržujejo s superiornostjo občutke lastne popolnosti, posebnosti in pomembnosti. Globoko v sebi so mnenja, da niso zaželjeni in vredni ljubezni, zato se pred takšnimi občutki branijo z doseganjem popolnosti. Imajo neverjetno sposobnost angažiranja v neki dejavnosti, če jim le-ta prinaša zadovoljenje lastnih potreb in znajo biti pretirano ambiciozni. Na kritiko so občutljivi in reagirajo z občutki inferiornosti, sramu, ponižnosti in besom (Ilin, 1995).

Posameznik mora za diagnozo narcistične osebnostne motnje izpolnjevati vsaj pet od devetih specifičnih kriterijev (Millon idr., 2012; Pincus in Lukowitsky, 2010):

1. Grandiozno dojetje lastne pomembnosti: poudarjanje lastnih dosežkov, sposobnosti, superiorno vedenje.

2. Preokupiranost z idejami o lastni uspešnosti, moči, lepoti, popolnosti.
3. Mnenje o lastni posebnosti in unikatnosti, ki je lahko prepoznana in cenjena samo s strani družbeno pomembnih oseb višjega statusa ali posebnih institucij.
4. Zahteva po prekomernem občudovanju.
5. Mnenje, da lahko upravičeno zahtevajo, da se z njimi ravna na poseben način in da se morajo ostali brez dvoma strinjati z njihovimi zahtevami.
6. Izkoriščanje ostalih za doseganje lastnih ciljev.
7. Pomanjkanje empatije: Nezmožnost in nezainteresiranost pri prepoznavanju čustev in potreb ostalih.
8. Zavist: pogosta zavistnost in mišljenje, da mu ostali zavidajo
9. Arogantno, superiorno in prezirljivo vedenje v odnosu do ostalih

3.3 Klinični in socialno-osebnostni pristop

Pri preučevanju konstrukta narcisizma se pojavlja kar nekaj nesoglasij, ki se nanašajo na samo konceptualizacijo pojava. Začetki pojma narcisizma segajo že v čase Freuda, njegovo delo nadaljujejo mnogi psihoanalitični teoretiki in se ukvarjajo z genezo konstrukta, vse dokler slednji ne postane klasificiran kot duševna motnja v tretji izdaji diagnostičnega in statističnega priročnika v 90-ih letih 20. stoletja (American Psychiatric Association, 1980, po Miller in Campbell, 2008).

Navkljub dolgi zgodovini preučevanja pa obstaja še vedno pri konceptualizacijah pričujočega konstrukta veliko nesoglasij. Neskladnost izhaja predvsem iz samih začetkov razlag narcisizma, saj so prve teorije o izvoru psihodinamične, te pa so v svoji osnovi zelo kompleksne za razumevanje, navsezadnje tudi zaradi svoje težavne narave definiranja in merjenja pojavov, ki niso direktno merljivi (npr. pojem libidinalne katekse). Tako vse do danes na področju psihodinamične literature ni enotne konceptualizacije narcisizma, saj sta se uveljavila sočasno vsaj dva pristopa. Prvi pristop, se ujema s Freudovimi idejami in dojema narcističnega posameznika kot dominantnega, relativno dobro prilagojenega in funkcionalnega posameznika. Drugi pristop, konsistenten s Kernbergovimi idejami, pa razlaga narcisizem s pomočjo organizacije mejne osebnostne motnje. Kar loči narcistično motenega posameznika od tistega z mejno osebnostno motnjo, je zmožnost dobrega funkcioniranja v družbi in boljšega nadzora impulzov (Miller in Campbell, 2008).

Sčasoma je nastal klinični konstrukt narcistične osebnostne motnje, ki se nagiba h Kernbergovim idejam. V diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj so na podlagi psihodinamičnih pristopov oblikovali kriterije za diagnosticiranje osebnostne motnje iz postavljenih kriterijev pa je razvidno, da je pri diagnosticiranju motnje poudarjena vloga negativnega čustvovanja. V socialno-osebnostni (angl. social-personality) psihološki literaturi se za razliko od kliničnega pojmovanja konstrukt narcisizma dojema kot več-dimenzionalna osebnostna lastnost, ki pa ni nujno patološka.

Socialno-osebnostna veja psihologije se nagiba h Freudovim idejam in povezuje narcizem z dobrim psihološkim blagostanjem in dobro samopodobo, kljub temu pa priznava prisotnost vedenj, ki so prisotna tudi v kliničnih opisih motnje (fantaziranje o uspehu, želja po občudovanju, ...) (Miller in Campbell, 2008).

3.4 Grandiozni in ranljivi narcizem

Obstoječa literatura vse do danes konsistentno poudarja pojav dveh fenotipov patološkega narcizma; grandioznega in ranljivega (Fossati, Feeney, Pincus, Borroni in Mafei, 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Miller in Campbell, 2008; Otway in Vignoles, 2006; Pincus in Lukowitsky, 2010; Ronningstam, 2010; Russ, Shedler, Bradley in Westen, 2008; Smolewska in Dion, 2005).

Grandiozni podtip, naj bi bil večinsko zajet v opisu narcistične osebnostne motnje v diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj in je označen predvsem z lastnostmi samozadostnosti, agresivnosti, eksibicionizma in nespoštovanjem potreb od ostalih (Wink, 1991). Pri grandioznem podtipu lahko opazimo pojav lažnega občutka varnosti, ki je ustvarjena na podlagi ne-realističnega samovrednotenja posameznika in njegove namišljene avtonomije (Ellisson idr., 2013, po Fossati idr., 2015).

Ranljiv patološki narcizem gradijo skromna, a trdno zasidrana grandiozna prepričanja o lastni pomembnosti. Kljub grandioznim prepričanjem o lastni pomembnosti se takšni posamezniki soočajo vsakodnevno z občutki sramu in pretirane občutljivosti, saj se zelo hitro užalijo in so neprestano v pripravljenosti, da se branijo pred morebitno kritiko (Vospersnik, 2014). Zelo težko uravnavajo svoje čustveno doživljanje in so zelo negotovi. V razmerjih se počutijo zelo tesnobno, saj se ne znajo soočiti z negativnim samovrednotenjem in živijo v strahu, da niso vredni ljubezni (Smolewska in Dion, 2005). Da bi ohranili lastno samopodobo, so izjemno odvisno od zunanje potrditve, pogosto je pri njih prisotno kronično nezadovoljstvo in preobčutljivost, ki izvirajo iz nezadovoljenih lastnih narcističnih potreb (Dickinson in Pincus, 2003).

4 DEJAVNIK NAVEZANOSTI V RAZVOJU PSIHOPATOLOGIJE

Na področju povezave navezanosti v razvoju odrasle psihopatologije zasledimo lahko kar nekaj nove literature in raziskav (Bennett, 2006; Brennan in Shaver, 1998; Levy, Johnson, Clouthier, Scala in Temes, 2015; Lyddon in Sherry, 2001; Pistole, 1995; Smolewska in Dion, 2005), kjer se avtorji na različne načine ukvarjajo z iskanjem skupne točke obeh psiholoških konstruktov z namenom boljšega razumevanja same etiologije, diagnosticiranja in zdravljenja (Brennan in Shaver, 1998; Lorenzini in Fonagy, 2013).

Z delovnimi modeli navezanosti lahko pojasnimo pojavljanje motenj osebnosti, čustvenih stisk, anksioznosti, napade jeze, depresijo, ipd. (Blatt in Levy, 2003), k razumevanju omenjenih konstruktov pa pripomore tudi kasneje razvit štiridimenzionalni model odrasle navezanosti avtorice Bartholomew (1990, po Lyddon in Sherry, 2001).

Posameznikove zgodnje izkušnje in razvoj varne navezanosti naj bi bile osnova od katere je odvisno ali bo posameznik znal skozi življenje tvoriti zdrave čustvene vezi z okolico in se razviti v zdravo psihološko osebnost ali pa bo njegov razvoj zavil v smer različnih osebnostih disfunkcij (Blatt in Levy, 2003).

Odnos med objektom navezanosti in otrokom naj bi bil ključna skupna točka navezanosti in psihopatologije, saj otrok že od samega začetka razvoja občuti potrebo po varnosti in potrditvi skrbnik pa mu to zadovolji z ustreznim, konsistentnim odnosom. Otrok na ustreznem odnosu zgradi pozitiven delovni model sebe in ostalih in se je sposoben razviti v psihološko funkcionalno, zrelo osebo (Fossati, idr., 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Pistole, 1995; Smolewska in Dion, 2005).

Sorodno mišljenje so v kasnejših letih izrazili psihologi, ki so se preučevanja osebnostnih motenj lotili iz bolj razvojno psihološke smeri (Millon, 1994, po Lyddon in Sherry, 2001) (Bowlby je namreč izhajal iz etologije in psihoanalize) in bili mnenja, da primarni kontakt in izkušnje s skrbnikom oz. referenčno osebo postavijo temelje za razvoj zdrave odrasle integrirane osebnosti in obenem vplivajo na to, kako se posameznik pozneje v odraslem življenju sooča z različnimi razvojnimi izzivi (Egeland in Carlson, 2004; Lyddon in Sherry, 2001).

Tako Blatt in Levy (2003) kot Lyddon in Sherry (2001) predpostavljajo, da pojav motenega delovanja osebnosti in razvoj psihopatologije sovпада s pojavom ne-varnih stilov navezanosti (plašljivega, preokupiranega in odklonilnega). Motnje v zgodnjem obdobju razvoja navezanosti med otrokom in objektom navezanosti, lahko privedejo do motenj v razvoju otroka, kar lahko v končni fazi pripelje do razvoja psihopatologije (Lorenzini in Fonagy, 2013).

Bowlbyjevo delo pripisuje velik pomen kvaliteti zgodnje prilagojenosti posameznika in doslednemu, čutečemu, prilagojenemu odnosu objekta navezanosti do otroka, pri izkušnjah in doživljanju posameznika (Sroufe, 1989, po Egeland in Carlson, 2004) ter povezuje motnje v zgodnjih izkušnjah kot velik dejavnik tveganja za nadaljnji razvoj ranljivosti za okoljske dejavnike in razvoj psihopatologije (Sameroff in Emde, 1989, po Egeland in Carlson, 2004).

Varno navezani posamezniki razvijejo močno zaupanje z objektom navezanosti in posledično doživljajo manjše tveganje za razvoj motenj, saj je njihova sposobnost ustrezne predelave čustev in samorefleksije zelo dobra. Za razliko od varno navezanih se pri

ne-varnih navezanostih pojavlja širok spekter problematičnih vzorcev vedenj, ki povečajo možnost razvoja psihopatologije (Erickson, Sroufe in Egeland, 1985; Sroufe, 2006).

4.1 Empirični dokazi dejavnika navezanosti v prilagojenosti na okolje

Izvedene so bile različne longitudinalne študije (Egeland, Kalkoske, Gottesman in Erickson, 1990; Erickson idr., 1985), ki so preučevale povezavo navezanosti s splošnimi pokazatelji slabše prilagojenosti posameznika na okolje, v obdobju zgodnjega otroštva, vse tja do adolescence in razkrile pomen zgodnjih izkušenj v otroštvu pri vzpostavitvi vedenjskih vzorcev prilagojenosti, iz katerih izvira tudi navezanost (Egeland in Carlson, 2004).

Prvi rezultati longitudinalne študije Ericksona in sodelavcev (1985) so pokazali povezavo ne-varnih stilov navezanosti in vedenjskih težav v vrtcu, ter razkrili, da otroci z izoblikovano izogibajočo in ambivalentno navezanostjo kažejo večjo odvisnost od vzgojitelja, oba stila ne-varne navezanosti pa sovpadata s pojavom slabših socialnih spretnosti pri otrocih. Izogibajoče navezani otroci so bili slabše motivirani pri opravljanju različnih aktivnosti v primerjavi z varno navezanimi, hkrati pa je bila pri njih prisotna večja mera sovražnega vedenja kot pri upirajoče navezanih. Ambivalentno navezani so se pokazali za razliko od ostalih, kot bolj ekshibicionistični in impulzivni (Erickson idr., 1985).

Statistično pomembna povezava se je pokazala med prilagojenostjo v zgodnjem razvoju otroka s kasnejšim razvojem vedenjskih disfunkcij v srednjem otroštvu in adolescenci. Egeland in sodelavci (1990) so namreč v svojih študijah ugotovili, da je od sodelujočih, ki so v zgodnjem otroštvu pokazali ne-varno izoblikovane stile navezanosti in na podlagi teh, ter vedenjskih problematik, ki so bile pri njih prisotne, bili razvrščeni v dve skupini (aktivna (angl. Acting out) in pasivna (angl. Withdraw)), kar 80% prve, 71% druge omenjene skupine ter samo 27% kontrolne skupine, razvilo problematične vzorce vedenja že v prvih treh letih osnovne šole (Egeland in Carlson, 2004).

Slabša prilagojenost v zgodnjih letih vpliva na razvoj problematičnih vzorcev vedenja za katere so študije pokazale, da se močno povezujejo z razvojem psihopatologije v adolescenci (Carlson, 1998, po Egeland in Carlson, 2004; Egeland, Pianta in Ogawa, 1996).

Brennan in Shaver (1998) sta izhajala iz predpostavke, da si konstrukta navezanosti in psihopatologije delita skupno osnovo. V svoji raziskavi sta na ne kliničnem vzorcu 1407 posameznikov preučevala skupne točke omenjenih psiholoških pojavov. Rezultati so pokazali, da se različni stili ne-varne navezanosti pojavljajo sočasno z prvo skupino splošne psihopatologije, v katero so bile uvrščene motnje mišljenja (angl. thought disorders) in problematične interakcije z ostalimi. Hkrati pa sta v svoji raziskavi odkrila

sočasno pojavljanje ne-varnih stilov navezanosti z shizoidno, odvisnostno in histrionično osebnostno motnjo.

4.2 Psihoanalitični model osebnosti, konstrukt navezanosti in razumevanje razvoja psihopatologije

Novo smer v razumevanju razvoja psihopatologije je omogočil psihoanalitični vidik z Blatt-ovim modelom dveh polov prilagojene ali neprilagojene osebnosti (angl. Blatt's two polarities model of adaptive and maladaptive personality) (Blatt in Levy, 2003; Fossati idr., 2015).

Na podlagi psihodinamične in kognitivno razvojne perspektive so Blatt in sodelavci predpostavljali, da osebnostni razvoj poteka skozi kompleksne dialektične transakcije med dvema temeljnima psihološkima razvojnima dimenzijama, *povezanostjo* (angl. relatedness), ki je sposobnost razvoja zrelega, intimnega, recipročnega, obojestransko zadovoljivega medosebnega odnosa in *samoopredelitvijo* (angl. self-definition), ki predstavlja razvoj integriranega, realističnega, diferenciranega ter pozitivnega vrednotenja sebe oz. lastne identitete (Luyten in Blatt, 2010).

Ti dve osnovni modaliteti človeškega obstoja sta se do sedaj pojavljali v različnih psiholoških teorijah pod različnimi imeni, nenazadnje tudi v kontekstu teorije navezanosti kot model sebe oziroma dimenzija odvisnosti, ter model drugih oziroma dimenzija izogibanja. Iz različnih kombinacij izraženih dimenzij modela sebe in modela drugih lahko definiramo posameznikov slog navezanosti (varen, preokupiran, izogibajoče odklonilen in izogibajoče plašljiv) (Mikulincer in Shaver, 2007; Sibley, 2007).

Nelagodje ob bližini in odvisnosti od ostalih doživljajo osebe, ki jih lahko uvrstimo v spekter negativno razvitega modela drugih (dimenzije izogibanja), ki je konceptualno sorodna dimenziji samovrednotenja po Blatt-ovi teoriji polarnosti. Na drugi strani pola najdemo konceptualno soroden konstrukt povezanosti, ki ga lahko enačimo z modelom drugih (dimenzijo odvisnosti), ki se ob negativni izraženosti navzven kaže pri posameznikih kot strah pred zavrnitvijo in zapuščenostjo (Mikulincer in Shaver, 2007).

Različne oblike psihopatologije so znotraj Blattovega modela razložene kot rezultat neuspelega poskusa vzdrževanja ravnovesja med glavnima dimenzijama povezanosti in samoopredelitve oz. pretirane ali motene izraženosti ene ali druge dimenzije (Blatt in Levy, 2003, Fossati idr., 2015; Mikulincer in Shaver, 2007).

Kadar prihaja do motenj v poteku razvojnega procesa med pojavi, ki zadevajo povezanost in samovrednotenje, lahko to rezultira v razvoju psihopatologije in slabše prilagojenosti (Blatt, 2008, po Fosati idr., 2015). Različne motnje lahko razumemo preko introjektivne (angl. introjective) ali anakliktične (angl. anaclitic) smeri razvoja, izmed katerih

anaklitična predstavlja smer razvoja dimenzije povezanosti, torej, razvoj zrelih, intimnih, recipročnih odnosov. Introjektivna smer simbolizira smer razvoja dimenzije samoopredelitve, torej, sposobnost razvoja integriranega, realističnega, pozitivnega vrednotenja samega sebe. Posamezniki z narcistično osebnostno motnjo imajo težave z razvojem introjektivne smeri oz. problemi, ki se pojavljajo v okviru pojma samovrednotenja posameznika (Fossati idr., 2015).

5 DEJAVNIK NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE

Raziskave navezanosti so pokazale, da varna navezanost omogoča tvorjenje zdravih čustvenih vezi in v primeru ločitve od objekta navezanosti omogoča, da posameznik doživlja znatno manj negativnih čustev in ločitev prenaša dobro, ter celo iz nje psihološko profitira (Blatt in Levy, 2003).

Navezanost in narcisizem sta dolgo časa bila predmet preučevanja kot dva ločena konstrukta, dokler niso odkritja različnih raziskav pomena navezanosti v razvoju psihopatologije postavila osnovo za podrobnejše raziskovanje dejavnika navezanosti v razvoju narcistične osebnostne motnje. Oba psihološka konstrukta vsebujeta spoznavno-čustvene elemente, se ukvarjata z uravnavanjem čustev in se lahko razvijeta tako v normalni kot tudi v patološki smeri (Brennan in Shaver, 1998; Dickinson in Pincus, 2003; Fossati idr., 2015; Kealy, Ogrodniczuk, Joyce, Steinberg in Piper, 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Otway in Vignoles, 2006; Pistole, 1995; Rose, 2002; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014).

Pri raziskovanju povezave obeh psiholoških konstruktov so bili rezultati raziskav nedosledni predvsem zaradi pomanjkljivega razlikovanja različnih vrst patološkega narcisizma, v glavnem grandioznega in ranljivega, ter njune prikrite (angl. covert) in odkrite (angl. overt) različice. K razumevanju odnosa med narcisizmom in navezanostjo je bistveno prispevalo prav razlikovanje med različnimi vrstami narcisizma (Meyer in Pilkonis, 2011; Otway in Vignoles, 2006; Pincus in Lukowitsky, 2010; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014).

Nekonsistentnost v poimenovanju narcisizma in narcistične osebnostne motnje je eden izmed problemov s katerim se soočamo pri pregledu empiričnih izsledkov omenjenih konstruktov. Pincus in Lukowitsky (2010) sta zato identificirala osnovne štiri skupine deskriptivne taksonomije, ki so v dosedanjih raziskavah pogosto nedosledno obravnavane v kontekstu patološkega narcisizma in narcistične osebnostne motnje. Prva veja se nanaša na samo naravo narcisizma in ga razdeli na normalen in patološki del, medtem ko druga veja obravnava fenotip narcisizma, ki je lahko grandiozen ali ranljiv. Tretja veja opisuje

samo izražanje narcisizma, ali se bo izrazil prikrito ali odkrito, pod četrtem taksonom pa se nahajajo strukturni opisi (kategorija, dimenzija, prototip) (Pincus in Lukowitsky, 2010).

5.1 Odnos med otrokom in objektom navezanosti

Klinična opazovanja so ugotavljala, da je lahko razvoj patološkega narcisizma rezultat pretiranega starševskega občudovanja in poveličevanja, do takšne mere, da se otrok nauči, da je zanje center sveta, ali pa je popolnoma obratno, rezultat starševskega zanemarjanja in zavračanja, ki vodi v čustveno deprivacijo (Lyddon in Sherry, 2001; Millon in Davis, 1996, po Meyer in Pilkonis, 2011; Otway in Vignoles, 2006).

Otroci deležni stalnega poveličevanja se iz takšnih izkušenj privadijo in naučijo, da so vredni stalnega občudovanja. Starševsko vedenje v odnosu do otroka je sicer konsistentno, a zaradi svoje pretiranosti v občudovanju otroka vodi v razvoj "napihnjene" oz. nerealnega pozitivnega modela sebe (angl. inflated model of self) Takšne osebe doživljajo ostale pripadnike družbe zgolj kot nekakšno sredstvo za zadovoljevanje njihovih potreb in v njih ne vidijo avtonomnih posameznikov, s katerimi bi lahko navezali in razvili recipročne odnose. Lasten jaz je pri njih oboževan s strani samega sebe, ostali pa obstajajo zanje samo kot sredstvo za zadovoljevanje potreb. Stil navezanosti, ki bi lahko sovpadal s takšnimi vedenjskimi vzorci pa se po navadi razvije v odklonilno-izogibajočega (Lyddon in Sherry, 2001; Meyer in Pilkonis, 2011).

Zavračanje in zanemarjanje otroka povzročata rahlo drugačen vpliv na razvoj patološkega narcisizma. Otrok ob takšnem odnosu občuti občutke manjvrednosti in se nauči, da ni vreden ljubezni in skrbi že kot majhen otrok, saj je deležen neprestanega zavračanja, zanemarjanja ali maltretiranja s strani objekta navezanosti. Posledično se pojavi napihnjena in poveljučana predstava o lastni vrednosti z namenom zavarovanja lastnega ega pred občutki ne vrednosti (Lyddon in Sherry, 2001; Meyer in Pilkonis, 2011).

Ob skoraj popolni odsotnosti starša ali njegovi neodzivnosti se otrok nauči, da se ne more zanesti na konsistentno zagotavljanje varnosti s strani odzivnega objekta navezanosti, zato neprestano živi v strahu pred zapustitvijo in se posledično nagiba k iskanju bližine ostalih ljudi, misleč da bo tako preprečil, da ga bodo zapustili (Cater idr., 2011; Meyer in Pilkonis, 2011). Otroci s takšnimi izkušnjami razvijejo negativen delovni model sebe, saj doživljajo sami sebe kot ne vredne skrbi in pozornosti, delovni model ostalih pa razvijejo v pozitivni smeri, saj dojemajo ostale kot posameznike sposobne zagotavljanja skrbi po kateri hrepenijo, ampak se nanje ne da zanesti (Meyer in Pilkonis, 2011).

Tesnobnost in negotovo samovrednotenje pri obliki ranljivega narcisizma sovpadata s pojavom preokupirane navezanosti, saj ranljivi narcisti pogosto zaradi slabih izkušenj iz

otročtva, kadar je skrb zanje bila nezanesljiva, zahtevajo vso pozornost okolice v prepričanju, da si jo zaslužijo. Zaradi nezanesljivosti v odzivnosti okolja nanje se takšne osebe pogosto soočajo z občutki kroničnega razočaranja in neprijetnimi občutki (Meyer in Pilkonis, 2011).

6 EMPIRIČNI IZSLEDKI DEJAVNIKOV NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE V ODRASLOSTI

Dejavnik navezanosti v razvoju narcistične osebnostne motnje je tema, ki je vse do dandanes bila rdeča nit različnih raziskav (Brennan in Shaver, 1998; Dickinson in Pincus, 2003; Fossati idr., 2015; Kealy idr., 2015; Otway in Vignoles, 2006; Pistole, 1995; Rose, 2002; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014) in mnogi so s preučevanjem teorije navezanosti in notranjih delovnih modelov posameznika iskali stil navezanosti, ki najbolj ustreza različnim oblikam patološkega narcisizma (Meyer in Pilkonis, 2011).

V nadaljevanju bomo navedli raziskave, ki so pri pregledu literature in raziskav povezave navezanosti in narcisizma največkrat omenjene in so uporabile pri preučevanju tako kliničen kot ne-kliničen vzorec populacije. Večina narejenih raziskav je uporabila ne-klinični vzorec (Brennan in Shaver, 1998; Dickinson in Pincus, 2003; Otway in Vignoles, 2006; Pistole, 1995; Rose, 2002; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014), šele po dolgih letih raziskovanja z ne-kliničnim vzorcem pa smo pridobili dve študiji, ki sta raziskovanje razširili na klinični del populacije (Fossati idr., 2015; Kealy idr., 2015).

6.1 Grandiozen in ranljivi narcisizem – ne-kliničen vzorec

Pistole (1995) je v svojem članku s teoretičnim pregledom dotedanjih raziskav iskala povezavo konstrukta navezanosti in narcisizma z namenom raziskovanja vloge ne-varne navezanosti v odraslem odnosu in pojavu narcistične ranljivosti. Zanimalo jo je predvsem kako se psihološko zdrave osebnosti soočajo z narcistično problematiko v odraslem razmerju (Pistole, 1995).

Ranljiv ego, pretirana senzibilnost, stalno usmerjena pozornost na lastne potrebe namesto partnerjevih in pričakovanje popolne pozornosti s strani partnerja, so samo ene izmed lastnosti razmerja z narcistično osebo in prisotnosti pojava narcistične ranljivosti (Solomon, 1989, po Pistole, 1995). Partner v takšnem razmerju služi narcistično moteni osebi v veliki meri zgolj za ohranjanje občutka lastne vrednosti in uravnavanje doživljanja čustev in občutkov (posebej negativnih) o samemu sebi (Kinston, 1987, po Pistole, 1995).

V takšnem razmerju lahko zasledimo pojavljanje različnih ne-varnih stilov navezanosti narcističnih posameznikov. Prva je preokupirana navezanost, ki služi kot strategija za ohranjanje bližine idealiziranega partnerja, ki spodbuja narcistično motenemu občutke lastne vrednosti. Kadar je prisotna ena ali druga vrsta izogibajoče navezanosti (plašljiva ali odklonilna) pri narcistično motenemu posamezniku, le-ta ob ne zadovoljitvi lastnih potreb partnerja distancira in se izogiba njegovi bližini ter doživljanju kakršnihkoli negativnih ali intenzivnih občutkov (Pistole, 1995).

Morebitna povezava obeh konstruktov se je pokazala tudi v študiji Dickinsona in Pincusa (2003), kjer so preučevali obstoj dveh oblik narcisizma, grandioznega in ranljivega, skozi analizo kriterija osebnostnih motenj in povezavo s stili odrasle navezanosti na ne-kliničnem vzorcu 80 udeležencev izbranih iz populacije 2532 študentov (Dickinson in Pincus, 2003).

Značilnosti grandioznega narcisizma so v veliki meri zajete v opisu narcistične osebnostne motnje v Diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj, kjer je narcistična patologija opisana z lastnostmi grandioznosti, arogantnosti, občutki lastne pomembnosti, izkoriščevanja ostalih in zavisti (American Psychiatric Association, 1994, po Dickinson in Pincus, 2003). Ranljivi narcisizem se kaže bolj prikrito, saj je zanj značilna večja občutljivost, plašljivost in negotovost, so kljub temu v samem središču patologije močno zasidrana prepričanja grandioznih pričakovanj o sebi in ostalih (Gabbard, 1989, 1998, po Dickinson in Pincus, 2003; Wink, 1991).

V svoji raziskavi sta se osredotočila na preizkus diagnostične veljavnosti obeh podtipov v primerjavi s kontrolno skupino, pri kateri so bile narcistične lastnosti zaznane v zelo majhni meri. Zanimala ju je tudi povezava konstrukta navezanosti z narcisizmom, saj sta bila mnenja, da je poznavanje dejavnika navezanosti v razvoju psihopatologije ključnega pomena. Rezultati so pokazali rahlo povezanost grandioznega podtipa s stili navezanosti, kjer je delovni model sebe ocenjen pozitivno, se pravi, z odklonilno-izogibajočim stilom navezanosti (Dickinson in Pincus, 2003).

Pri obravnavanju ranljivega podtipa narcisizma so raziskovalci ugotovili pojav stilov navezanosti pri katerih je delovni model sebe ovrednoten negativno, torej, plašljivo-izogibajočo in preokupirano navezanost (Dickinson in Pincus, 2003), rezultati kasnejše raziskave Vospernikove (2014) pa so se na primer s temi ugotovitvami skladali samo delno, saj so ranljivemu fenotipu patologije našli povezavo samo s preokupiranim stilom. Izogibajoči stili navezanosti (plašljiv in odklonilen) niso pokazali statistično značilne povezave s katerikoli podtipom patološkega narcisizma (Vospernik, 2014).

Ranljiva narcistična osebnost je v medosebnih odnosih zelo občutljiva, saj neprestano pričakuje od ostalih zadovoljitev lastnih potreb in živi v strahu pred tem, da jih ostali ne bi zmogli izpolniti. Kadar se zgodi slednje, občutijo velik sram, da so sploh potrebovali

kogarkoli (Dickinson in Pincus, 2003; Vospernik, 2014). Ker težko prenesejo razočaranje ob neizpolnitvi lastnih nerealističnih pričakovanj, so bolj nagnjeni k izogibanju medosebnih odnosov (Dickinson in Pincus, 2003).

Smolewska in Dion (2005) sta v svoji raziskavi prišla do zaključka, da je ranljivi narcizem prežet z občutki pretirane občutljivosti in negotovosti do okolice, zato je pri takšnih osebah v večini bilo možno zaznati pojav različnih ne-varnih stilov navezanosti, pri katerih je v središču predvsem negativno razvit model sebe (preokupiran in plašljiv stil).

Rahla povezava je bila zaznana tudi med dimenzijami izogibanja oz. negativnim modelom drugih (odklonilno izogibajoč in plašljivo izogibajoč stil navezanosti) in ranljivim podtipom, kar je lahko posledica pojava izogibanja kot obrambnega mehanizma, da bi posameznik preventivno zavaroval sam sebe pred tesnobo, ki izvira iz strahu pred zavrnitvijo (Pistole, 1995; Smolewska in Dion, 2005).

6.2 Patološki narcizem in zgodnje izkušnje iz otroštva

Izvor patološkega narcizizma je bil raziskovan tudi preko povezave zgodnjih izkušenj iz otroštva s pojavom motnje in kakšno vlogo igra v nastanku slednje odnos med staršem in otrokom. Rezultati so pokazali, da k nastanku obeh oblik patologije pripomore tako starševsko pretirano občudovanje in povečevanje otroka, kot popolno zanemarjanje in hladnost pri vzgoji. Še več, takšno vedenje pojasni paradoksalno kombinacijo grandioznosti in ranljivosti v patologiji, namreč, skrbniki otroka stalno občudujejo in hvalijo obenem pa se do njega obnašajo hladno in zavračajoče (Otway in Vignoles, 2006).

Ranljivi podtip narcizizma je koreliral s pojavom negativno razvitega modela sebe in posledično ne-varno razvitega stila navezanosti (preokupiranega in plašljivega). Takšni posamezniki se v družbi kažejo kot socialno anksiozne osebe z zelo šibkim samozaupanjem. Pridobljeni rezultati se ujemajo z ugotovitvami raziskav Dickinson in Pincusa (2003) in Smolewska in Dion (2005) (Otway in Vignoles, 2006).

6.3 Grandiozen in ranljivi narcizem – kliničen vzorec

Ena izmed večjih omejitev vseh dosedaj omenjenih študij je uporaba ne-kliničnega vzorca, ki morda ni dovolj reprezentativen za raziskovanje kliničnih oblik patološkega narcizizma (Pincus in Lukowitsky, 2010). Zato smo se v pri pregledu raziskav osredotočili na dve večji raziskavi (Fossati idr., 2015; Kealy idr., 2015), ki sta uporabili za raziskovanje klinični vzorec udeležencev. Raziskava Fossati-ja in sodelavcev (2015) je ob kliničnem uporabila tudi ne-kliničen vzorec. Omenjeni raziskavi sta dokaj novi in eni izmed redkih, ki so za raziskovanje omenjene povezave uporabile kliničen vzorec populacije.

6.3.1 Fossati in sodelavci – sočasna uporaba kliničnega in ne-kliničnega vzorca

Raziskava Fossati-ja in sodelavcev (2015) o strukturi patološkega narcizma in njegovi povezavi z odraslo navezanostjo vsebuje tako klinične kot ne-klinične udeležence. Raziskovalce je zanimalo ali je možno Pincusov model dveh podtipov patološkega narcizma (grandioznega in ranljivega) (Pincus in Lukowitsky, 2010) aplicirati na ne-kliničen in kliničen vzorec italijanske populacije, obenem pa so iskali povezavo med motnjami v odrasli navezanosti in patološkim narcizmom.

Rezultati povezave patološkega narcizma z ne-varnimi stili navezanosti (preokupiranim in plašljivim) so bili skladni s prejšnjimi raziskavami (Dickinson in Pincus, 2003; Otway in Vignoles, 2006; Smolewska in Dion, 2005), saj je bila med omenjenimi konstrukti ugotovljena korelacija pri obeh vrstah vzorca (kliničnem in ne-kliničnem) (Fossati idr., 2015).

V svojo raziskavo so vpeljali v razumevanje dejavnika navezanosti v razvoju patološkega narcizma tudi Blatt-ov model dveh polov prilagojene in neprilagojene osebnosti. Patološki narcizem opisujejo kot motnjo introjektivne (introjective ang.) smeri Blatt-ovega modela, kar pomeni, da so v središču motnje bolj prisotne težave s samovrednotenjem, kot pa medosebno povezanostjo, vse to pa se dalje povezuje s pojavom negativno izraženega vsaj enega izmed modelov (sebe in ostalih), ki so sestavni del negotove navezanosti (Luyten in Blatt, 2011; Fossati idr., 2015).

Patološki narcizem je v raziskavi pokazal tako ranljive kot grandiozne poteze, ki določajo fenotip izražene motnje (ali bo narcizem grandiozen ali ranljiv) in ne obstajajo ena brez druge, saj je vedno možno zaznati obe ampak v različni jakosti. Ne-klinični udeleženci so dosegli višje rezultate pri izraženosti grandioznega narcizma, pri kliničnem vzorcu pa je bilo možno zaznati večjo mero ranljivega iz česar so sklepali, da ranljivi narcizem pripomore k doživljanju večjega stresa zaradi česar potem več ljudi poišče zdravljenje (Ellison, Levy, Cain, Ansell in Pincus, 2013, po Fossati idr., 2015).

Klinični posamezniki z ranljivo izraženim narcizmom so pokazali večjo prisotnost tesnobe in izogibanja ter večji pojav izogibajočega stila navezanosti pri katerem se osebe zavarujejo pred ranljivostjo s poudarjanjem lastnih dosežkov in neodvisnosti, a obenem negotovo skušajo obdržati stik z okoljem, da bi ohranili občutek varnosti (Fossati idr., 2015).

Skladno s preteklimi študijami (Dickinson in Pincus, 2003; Otway in Vignoles, 2006; Smolewska in Dion, 2005) je pri kliničnih udeležencih ob pojavu grandioznega narcizma bilo možno zaznati občutke zaupanja vase in ostale pri obeh vrstah vzorcev, kar namiguje na dejstvo da grandioznost zavzema samozaščitniško vlogo in tvori varno zatočišče za negotovosti patologije narcizma. Kadar je "napihnjen" (angl. inflated) Jaz ogrožen in

ranljiv stopi v igro grandioznost, s katero se narcis brani pred globoko zakoreninjenimi strahovi in negativnimi čustvi, ki se pojavijo ob ogroženosti (Fossati idr., 2015).

Bateman in Fonagy (2004, po Fossati, idr., 2015) sta bila mnenja, da so motnje v navezanosti posledica nezmožnosti objekta navezanosti, da bi potencialnemu narcisu v otroštvu zagotovil občutek varnosti in pristne razlage njegovega notranjega doživljanja, zaradi lastne motenosti v navezanosti in napak pri mentalizaciji. Takšen odnos med otrokom in objektom navezanosti ne vodi v zagotavljanje občutka varnosti in ustreznega doživljanja samega sebe, čeprav ima morda "bodoči" narcis pozitivno izoblikovan model sebe, ampak se ta ne sklada z realno izkušnjo, pri tem pa so ranljive poteze patologije slabo zaznane, zatirane ali razvrednotene (Kernberg, 1998; Fossati, 2015).

6.3.2 Kealy in sodelavci – uporaba izključno kliničnega vzorca

Sočasno pojavljanje grandioznega narcisizma in negotove navezanosti je v večini omenjenih študij zelo redko, saj se ne-varno izoblikovani stili navezanosti pojavljajo večkrat ob ranljivemu podtipu patologije, ki ga je težje prepoznati, posledično pa rezultati do sedaj narejenih študij niso popolnoma konsistentni in prepričljivi. Diagnostični in statistični priročnik duševnih motenj zajema v diagnosticiranju narcistične osebnostne motnje večinoma lastnosti grandioznega narcisizma, zato ranljiv podtip pogosto ni zaznan (Kealy idr., 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Pincus in Lukowitsky, 2010). Slednji je edini, ki konsistentno kaže povezanost z ne-varnimi stili navezanosti (Dickinson in Pincus, 2003; Fossati, idr., 2015; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014).

Kealy in sodelavci (2015) so v svojem raziskovalnem delu na kliničnem vzorcu preučevali pojav patološkega narcisizma in notranjih mentalnih reprezentacij odnosov posameznika. Iskali so povezavo vzorcev navezanosti in kvalitete objektnih odnosov s pojavom narcistične patologije in sklepali, da bo patološki narcisizem pokazal povezavo s stili navezanosti, kjer je negativno razvit model ostalih (odklonilno-izogibajoč in plašljiv stil navezanosti). Rezultati so pokazali drugačno povezavo in sicer sočasno pojavljanje grandioznega podtipa s preokupiranim in plašljivim stilom navezanosti. Posledično se posameznik sooča z občutki negotovosti, nezadostnosti in strahu pred zavrnitvijo ali osamljenostjo (Kealy idr., 2015).

Povezava grandioznega podtipa z ranljivim doživljanjem samega sebe je bila dodatno potrjena z odkritjem povezave patološkega narcisizma s kvaliteto objektnih odnosov. Slabša kvaliteta objektnih odnosov pomeni slabšo toleranco za odsotnost oz. ločitev od objektov navezanosti in večjo odvisnost in prevzemanje kontrole v medosebnih odnosih, vse to pa je bilo v izvedeni raziskavi povezano z visoko izraženimi vrednostmi patološkega narcisizma. Slabše formirani objektni odnosi povzročajo negotovost v medosebnih razmerjih, močno izražene obrambne mehanizme, notranje mentalne reprezentacije

takšnega posameznika pa so v splošnem podobne negativno razvitim modelom sebe (Kealy idr., 2015).

Brennan in Shaver (1998) sta v svoji študiji raziskovala povezavo stilov odrasle navezanosti s trinajstimi oblikami osebnostnih motenj in opazila sočasno pojavljanje nekaterih stilov navezanosti z določenimi motnjami, a vendar pojav narcistične motnje ni pokazal statistično pomembne povezave s katerim koli stilom navezanosti (Brennan in Shaver, 1998). Vseeno zasledimo množično omenjanje njune raziskave v ostali literaturi, saj sta se kot ena izmed prvih lotila raziskovanja vloge navezanosti v razvoju različnih osebnostnih motenj. Kljub temu, da njuno raziskovanje za področje narcistične osebnostne motnje ni prineslo statistično pomembnih rezultatov, pa sta ugotovila, da nekakšna povezava med različnimi psihopatologijami in konstruktom navezanosti obstaja, saj so rezultati pokazali povezavo ne-varnih stilov navezanosti s pojavom shizoidne, odvisnostne in histrionične osebnostne motnje (Brennan in Shaver, 1998).

7 NERAZISKANI VIDIKI DEJAVNIKA NAVEZANOSTI V RAZVOJU NARCISTIČNE OSEBNOSTNE MOTNJE IN POMANJKLJIVOSTI DOSEDANJIH RAZISKAV

Raziskovanje patološkega narcizma še dandanes predstavlja velik izziv zaradi svoje zahtevnosti pri diagnosticiranju in prepoznavanju oblik, ki jih zavzema. Večina izvedenih raziskav opozarja na problematiko prepoznavanja ranljive oblike narcizma. Za ocenjevanje NOM obstaja veliko število pol strukturiranih intervjujev in samoocenjevalnih lestvic, ki so osnovane po kriterijih DSM-ja in zajemajo v veliki meri lastnosti grandioznega podtipa (Fossati idr., 2015; Kealy idr., 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Pincus in Lukowitsky, 2010; Russ idr., 2008; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014).

Posledično je ranljivi podtip pogosto prezrt, saj ga ne uspejo identificirati ali pa je napačno identificiran kot druga vrsta patologije. Kriteriji ranljivega narcizma se namreč prekrivajo z nekaterimi kriteriji izogibajoče in mejne osebnostne motnje, zato lahko pride do napačnega identificiranja motnje (Dickinson in Pincus, 2003).

Boljše prepoznavanje ranljive oblike patološkega narcizma je torej zelo pomembno za nadaljnje raziskovanje zaradi ugotovitev preteklih raziskav, ki so konsistentno kazale sočasno pojavljanje ranljivega fenotipa s pojavom negotovih stilov navezanosti (plašljivim, preokupiranim in izogibajočim), medtem ko so povezave grandiozne oblike s konstruktom navezanosti bile manj konsistentne in prepričljive (Fossati idr., 2014; Kealy idr., 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Pincus in Lukowitsky, 2010; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014).

Nekonsistentnost v poimenovanju pojmov patološkega narcizma je zelo pogosta in za opis istih oblik motnje lahko naletimo na povsem različna imena. Smolewska in Dion (2005) in Otway in Vignoles (2006) v svoji raziskavi za opise podtipov patologije uporabljajo termina prikriti (covert ang.) in odkriti (overt ang.) narcizem, čeprav obravnavajo grandiozni in ranljivi podtip. Izraza prikriti in odkriti narcizem sta uporabljena po zgledu Wink-a (1991), ki je v svoji raziskavi razložil dva tipa patološkega narcizma in ju prvotno poimenoval prikriti (covert ang.) in odkriti (overt ang.) narcizem.

V večini literature omenjenega področja zasledimo poimenovanje grandioznega in ranljivega narcizma (Dickinson in Pincus, 2003; Fossati idr., 2015; Kealy idr., 2015; Meyer in Pilkonis, 2011; Vospernik, 2014; Zeigler-Hill, Green, Arnau, Sisemore in Myers, 2010; Wright, Lukowitsky, Pincus in Conroy; 2010). Takšno poimenovanje je ustrežnejše, saj pojma prikritosti in odkritosti povzročata zmedo, če z njima označujemo grandiozno ali ranljivo obliko narcizma, ker vsebujeta obe tako prikrite kot odkrite oblike (Fossati idr., 2015; Pincus in Lukowitsky, 2010).

Raziskava Otway-a in Vignoles-a (2006) je odkrila večjo povezanost med dimenzijami grandioznosti in ranljivosti v narcistični patologiji pri ženskemu spolu, kot pri moškemu, kar namiguje na dejstvo, da je morda soodvisnost med grandioznimi in ranljivimi lastnostmi bolj kompleksna kot si mislimo in je pogojena s spolom.

Velik del izvedenih študij je uporabilo pri raziskovanju pričujočih konstruktov ne-klinični vzorec ljudi, predvsem zaradi lažje dostopnosti (Brennan in Shaver, 1998; Dickinson in Pincus, 2003; Otway in Vignoles, 2006; Smolewska in Dion, 2005; Vospernik, 2014; Wright, idr., 2010). Za boljše razumevanje samega nastanka in delovanja narcistične patologije in vloge dejavnika navezanosti v njenem razvoju, bi bilo zelo dobro uporabiti klinično populacijo, kjer je izraženost narcističnih motenj bolj intenzivna. Fossati in sodelavci (2015) so v svoji študiji raziskovanja patološkega narcizma, kot eni izmed redkih, uporabili tako ne-kliničen kot kliničen vzorec populacije, Kealy in sodelavci (2015) pa so v svoji raziskavi uporabili izključno kliničen vzorec populacije.

8 SKLEPI

Cilj pričujoče naloge je bil predstaviti ugotovitve, ki kažejo na povezanost razvoja narcizma in dejavnikov navezanosti. V ta namen smo v začetnih poglavjih predstavili osnovne koncepte teorije navezanosti in narcizma ter narcistične osebnostne motnje, da bi lahko na podlagi osnovnih konceptov lažje pojasnili in preučili dosedanje empirične izsledke omenjenih psiholoških konstruktov. Glavni del naloge obsegajo dosedANJI raziskovalni izsledki omenjene povezave.

Primarne otrokove izkušnje s skrbnikom določajo razvoj notranjih delovnih modelov, ki predstavljajo osnovni pojem konstrukta navezanosti. Razvoj pozitivnih delovnih modelov sebe in ostalih tvori osnovo za razvoj varne navezanosti in posledično zdrave, odrasle, integrirane osebnosti, ki je sposobna tvoriti zdrave čustvene vezi z okolico, saj se posameznik zaveda da je vreden ljubezni in da so ostali vredni zaupanja. Negativno izoblikovani modeli sebe ali/in drugih vodijo v razvoj ne-varnih stilov navezanosti, ki predstavljajo večje tveganje za razvoj psihopatologije.

V pričujoči zaključni nalogi smo ugotovili, da predstavlja raziskovanje patološkega narcizma velik izziv zaradi svoje zahtevnosti pri prepoznavanju oblik, ki jih zavzema. Za ocenjevanje patologije narcizma obstaja veliko število diagnostičnih intervjujev in lestvic, ki večinoma zajemajo lastnosti grandioznega podtipa, posledično ostane ranljivi podtip pogosto prezrt. Problematika prepoznavanja ranljivega podtipa narcizma je še posebej aktualna predvsem zaradi tega, ker je pri pregledu izsledkov navezanosti in narcistične patologije, ravno ranljivi podtip edini pokazal konsistentno povezavo s pojavom ne-varnih stilov navezanosti, medtem ko so izsledki povezave grandiozne oblike in dejavnika navezanosti bili manj konsistentni in prepričljivi.

Pri pregledu empiričnih izsledkov navezanosti in narcizma smo opazili konsistentne povezave preokupirane in plašljivo-izogibajoče navezanosti, pri katerih je v središču navezanosti negativno izoblikovan model sebe, s pojavom ranljivega patološkega narcizma. Zanimivo je, da konstrukt grandioznega narcizma, kljub svoji večji prepoznavnosti in lažjemu diagnosticiranju ni pokazal konsistentne povezave z ne-varnimi stili navezanosti.

Kljub temu, da je pojem narcizma prisoten v psihološki literaturi že slabo stoletje in se zdi, da je konstrukt, ki ga zelo dobro poznamo, pa obstaja še vedno veliko zmede in nesoglasij glede same konceptualizacije pojava. Težje prepoznavanje ranljivega narcizma, večja pojavnost grandioznega podtipa v klinični literaturi, nekonsistentno poimenovanje konceptov patologije, so samo ene izmed problematik, ki jih je potrebno v nadaljnjem raziskovanju preučiti in odpraviti.

Vsekakor je na področju narcisizma potrebno dodatno raziskovanje, da bi bolje preučili in razumeli jedrne mehanizme delovanja patologije, ki omogoča nekaterim posameznikom, da kljub motenosti še vedno normalno funkcionirajo v družbi in so obenem celo zelo učinkoviti v opravljanju svojega dela. Narcistično moteni posamezniki so v določeni meri zmožni tudi psihološkega zlorabljanja ljudi okoli sebe, predvsem zato ker vidijo druge ljudi zgolj kot sredstva za doseg lastnih ciljev.

Za nadaljnje raziskovanje predlagamo tudi uporabo kliničnega vzorca, saj je večina raziskav bilo izvedenih na ne-kliničnem vzorcu, ki pa morda ni najbolj reprezentativen, kar se tiče narcistične patologije. Da bi bolje razumeli delovanje narcistično motenih oseb in bili kos izzivu prepoznavanja in razumevanja vseh oblik narcistične patologije, je potrebno dodatno raziskovanje s klinično populacijo.

Menim, da bo prisotnost patološkega narcisizma in narcistične osebnostne motnje v prihodnjih letih narasla, saj mnogo psihologov že opozarja na problematiko kapitalistične, potrošniške družbe, ki z drugačnimi vrednotami, kot so lepota, ugled in moč, spodbuja narcistične lastnosti posameznika. Pisanje zaključne naloge mi je bilo v veliko zadovoljstvo, saj me tematika patološkega narcisizma že od nekdaj zelo pritegne zaradi svoje navzven močne in pompozne, a na znotraj zelo krhke predstave.

9 LITERATURA IN VIRI

Ainsworth, M. D. S. in Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child development*, str. 49-67.

Bartholomew, K. in Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

Bele, S. (2014). Narcisizem in obrambni mehanizmi pri ženskah. *Psihološka obzorja*, 23, 11-20.

Bennett, C. S. (2006). Attachment theory and research applied to the conceptualization and treatment of pathological narcissism. *Clinical Social Work Journal*, 34(1), 45-60.

Blatt, S. J., in Levy, K. N. (2003). Attachment theory, psychoanalysis, personality development, and psychopathology. *Psychoanalytic Inquiry*, 23, 104-152.

Brennan, K. A. in Shaver, P. R. (1998). Attachment styles and personality disorders: Their connections to each other and to parental divorce, parental death, and perceptions of parental caregiving. *Journal of Personality*, 66(5), 835-878.

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental psychology*, 28, 759-775.

Cater, T. E., Zeigler-Hill, V. in Vonk, J. (2011). Narcissism and recollections of early life experiences. *Personality and Individual Differences*, 51, 935-939.

Cugmas, Z. (2001). Nova spoznanja o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti. *Psihološka obzorja*, 10(2), 51-66.

Dickinson, K. A. in Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of personality disorders*, 17(3), 188-207.

Egeland, B. in Carlson, E. A. (2004). Attachment and psychopathology. *Attachment issues in psychopathology and intervention*, 27-48.

Egeland, B., Kalkoske, M., Gottesman, N. in Erickson, M. F. (1990). Preschool behavior problems: Stability and factors accounting for change. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31(6), 891-909.

Egeland, B., Pianta, R. in Ogawa, J. (1996). Early behavior problems: Pathways to mental disorders in adolescence. *Development and Psychopathology*, 8(4), 735-749.

Erickson, M. F., Sroufe, L. A. in Egeland, B. (1985). The relationship between quality of attachment and behavior problems in preschool in a high-risk sample. *Monographs of the society for research in child development*, 147-166.

Fossati, A., Feeney, J., Pincus, A., Borroni, S. in Maffei, C. (2015). The structure of pathological narcissism and its relationships with adult attachment styles: A study of Italian nonclinical and clinical adult participants. *Psychoanalytic Psychology*, 32(3), 403.

Fraley, R. C. in Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of general psychology*, 4(2), 132.

Hazan, C. in Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of personality and social psychology*, 52(3), 511-524.

Hazan, C. in Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological inquiry*, 5(1), 1-22.

Ilin, B. (1995). Značilnosti in razvoj patološkega narcizma. *Psihološka obzorja*, 1/2, 85-98.

Kealy, D., Ogrodniczuk, J. S., Joyce, A. S., Steinberg, P. I. in Piper, W. E. (2015). Narcissism and relational representations among psychiatric outpatients. *Journal of personality disorders*, 29(3), 393-407.

Kernberg, O. F. (1998). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical background and diagnostic classification.

Lasch, C. (2012). *Kultura narcisizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Levy, K. N., Johnson, B. N., Clouthier, T. L., Scala, J. in Temes, C. M. (2015). An attachment theoretical framework for personality disorders. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 56(2), 197.

Loewenstein, S. (1977). An overview of the concept of narcissism. *Social casework*. 58, 136-142.

Lorenzini, N. in Fonagy, P. (2013). Attachment and personality disorders: a short review. *Focus*, 11(2), 155-166.

Luyten, P. in Blatt S. J. (2010). Integrating theory-driven and empirically-derived models of personality development and psychopathology: A proposal for DSM V. *Clinical Psychology Review*, 31, 52-68.

Lyddon, W. J. in Sherry, A. (2001). Developmental personality styles: An attachment theory conceptualization of personality disorders. *Journal of Counseling & Development*, 79, 405-414.

Main, M. (1996). Introduction to the special section on attachment and psychopathology: 2. Overview of the field of attachment. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(2), 237.

Meyer, B. in Pilkonis, Paul. A. (2011). Attachment theory and narcissistic personality disorder. V W. K. Campbell in J. D. Miller (ur.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings and treatments*. (str. 434-443). John Wiley & Sons, Inc.

Mikulincer, M. in Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.

Miller, J. D. in Campbell, W. K. (2008). Comparing clinical and social-personality conceptualizations of narcissism. *Journal of personality*, 76(3), 449-476.

Millon, T., Millon, C. M., Meagher, S. E., Grossman, S. D. in Ramnath, R. (2012). *Personality disorders in modern life*. John Wiley & Sons.

Otway, L. J. in Vignoles, V. L. (2006). Narcissism and childhood recollections: A quantitative test of psychoanalytic predictions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(1), 104-116.

Pincus, A. L. in Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6, 421-446.

Pistole, M. C. (1995). Adult attachment style and narcissistic vulnerability. *Psychoanalytic Psychology*, 12(1), 115.

Praper, P. (1994). Narcistične in borderline motnje osebnosti. *Psihološka obzorja*, 1, 81-91.

Ronningstam, E. (2010). Narcissistic personality disorder: a current review. *Current Psychiatry Reports*, 12(1), 68-75.

Rose, P. (2002). The happy and unhappy faces of narcissism. *Personality and individual differences*, 33(3), 379-391.

Russ, E., Shedler, J., Bradley, R. in Westen, D. (2008). Refining the construct of narcissistic personality disorder: Diagnostic criteria and subtypes. *American Journal of Psychiatry*, 165(11), 1473-1481.

Sibley, C. G. (2007). The association between working models of attachment and personality: Toward an integrative framework operationalizing global relational models. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 90-109.

Smolewska, K. in Dion, K. (2005). Narcissism and adult attachment: A multivariate approach. *Self and Identity*, 4, 59-68.

Sroufe, A. L. (2006). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment and human development*, 7(4), 349-367.

Štuhec Matjan, P. (2009). Razvojno analitični pogled na narcisizem. *Psihološka obzorja*, 18(2), 51-65.

Tomec, E. (2005). Navezanost v odraslosti. *Anthropos*, 1/4, 399-415.

Vospersnik, P. (2014). *The relationship of adaptive and pathological narcissism to attachment style and reflective functioning* (Doktorska disertacija, The city university of New York). Pridobljeno s: http://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1392&context=gc_etds.

Zeigler-Hill, V., Green, B. A., Arnau, R. C., Sisemore, T. B. in Myers, E. M. (2011). Trouble ahead, trouble behind: Narcissism and early maladaptive schemas. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 42(1), 96-103.

Zupančič, M. (2004). Socialni razvoj dojenčka in malčka. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 255-277). Ljubljana: Založba Rokus.

Žvelc, M. in Žvelc, G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti. *Psihološka Obzorja*, 15, 51-64.

Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of personality and social psychology*, 61(4), 590.

Wright, A. G., Lukowitsky, M. R., Pincus, A. L. in Conroy, D. E. (2010). The higher order factor structure and gender invariance of the Pathological Narcissism Inventory. *Assessment*, 17(4), 467-483.